

GARADNAI ZOLTÁN

François Mitterrand elnök kelet-közép-európai útjai (1988–1991)

Bevezetés

A francia elnök 1988-ban határozta el, hogy az átalakulóban lévő kelet-európai országok irányában aktív külpolitikát kezdeményez. Ennek az új keleti nyitási politikának a keretében Mitterrand elnök az összes volt szocialista országba ellátogatott, kivéve a szétesőben lévő Jugoszláviát és a perifériára szoruló Albániát. Romániába eredetileg szintén nem terveztek elnöki utat, annak ellenére, hogy a román diktátor már 1981-ben meghívta a francia elnököt. Mitterrand azonban az eredeti elképzeléseket felülbírálva, az 1989-es forradalom után kialakult új helyzetben mégis ellátogatott Bukarestbe, így ezt az utat is a keleti nyitási politika részeként elemezzük. Fontos hangsúlyozni, hogy a francia keleti nyitási politika újabb – ebben a dolgozatban nem vizsgált – fejezetét az 1992-es baltikumi elnöki utak jelentették, amelyek megalapozták Franciaország kapcsolatait a frissen függetlenné vált balti országokkal. A tanulmány francia és magyar levéltári forrásokra és szakirodalomra alapozva kívánja ismertetni a francia elnök szocialista országokba tett látogatásainak (kivéve a Szovjetuniót) főbb összefüggéseit, amihez szükséges franciaországi kutatásokat 2016-ban, 2017-ben és 2018-ban végeztük el a francia Külügyminisztérium levéltára és a Mitterrand Alapítvány külön engedélyei alapján. E témában magyar nyelven nem jelent meg összefoglaló tanulmány, leszámítva a szerző eddigi munkáit, illetve Kecskés

D. Gusztáv, döntően magyar forrásokra alapozó, Franciaország keleti politikájával foglalkozó dolgozatait.¹

A tanulmány nem foglalkozik a francia–szovjet kapcsolatok történetével, mivel az egy más elemzési szintet jelentene, és csak a többi nagyhatalom Kelet-Európa-politikájának elemzésével együtt értelmezhető, így szétfeszítené a dolgozat kereteit.

Mitterrand keleti nyitási politikájának kezdete, az 1988-as nagyköveti konferencia

A nyolcvanas évek második felében az NSZK aktivitása Kelet-Európában tovább növekedett, és a német–szovjet kapcsolatok szerepe Moszkva számára egyre fontosabbá vált, miközben Párizs minden eszközzel a korábban kialakult kapcsolatok fejlesztésére és az együttműködés fenntartására törekedett.² Franciaország ezért aktívabb kelet-európai fellépésre szánta el magát, mivel úgy látták, hogy a németek csak a gazdasági nehézségekkel küszködő – hagyományosan franciabarátnak tartott – országokat (Lengyelország, Bulgária, Románia) kívánták átengedni a franciáknak, miközben a jobb teljesítményt mutató – hagyományosan német orientációt követő – országokat (Magyarország, Csehország, NDK) a saját felségterületüknek tekintették. A francia terjeszkedési szándékoknak Bonnban egyáltalán nem örültek,³ ám francia részről az egész régióban gondolkodtak.⁴ A francia külpolitikát alapvetően három – egymáshoz szorosan kapcsolódó – stratégiai érdek vezérelte a keleti kapcsolatok építésében:

¹ Ezek közül kiemelendő: KECSKÉS D. Gusztáv: A kelet-közép-európai rendszerváltás és a francia külpolitika, 1988–1990. In: *Megroppan a világrend. 1989–1991 célok, szereplők, következmények*. Argumentum, Budapest, 2013. 73–100.

² MEAE AD [Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères Archives Diplomatiques] Europe Hongrie (1986–1990) Carton 6319. Hongrie.

³ KECSKÉS D. Gusztáv: A kelet-közép-európai rendszerváltás... 73–77.

⁴ KECSKÉS D. Gusztáv: *Magyar–francia kapcsolatok, 1945–1990. Források*. MTA BTK TTI, Budapest, 2013. 125–145.

1. Az 1963-as francia–német szerződés alapján egy új európai biztonsági és együttműködési keret megteremtése. Ennek keretében a hagyományos német háterszágban, de a francia geopolitikai gondolkodásban perifériának számító régióban a bilaterális kapcsolatok fejlesztése a De Gaulle-i *détente-entente-coopération* politika szellemében.
2. A francia–szovjet/országos különleges kapcsolatok fenntartása és a kelet-európai országok ehhez való viszonyának megismerése, és a francia közvetítő szerep megőrzése és erősítése.
3. A szovjet függéstől megszabadulni kívánó országok és az USA kapcsolatának lazítása, vagyis annak elkerülése, hogy a szovjetek után az amerikaiak is túlzott befolyást szerezzenek a térségben.⁵

A szovjetunióbeli változásokat értékelve Mitterrand arra a következtetésre jutott, hogy a szovjet reformok sikeressége esetén a szovjet–német kapcsolatok is megjavulnának, aminek következtében a német egyesülés is megvalósulhat, ezáltal Franciaország könnyen a másodhegedűs szerepébe kerülne. Mitterrand komolyan elgondolkozott azon, hogy egy egyesülő Németország milyen külpolitikát folytatna Kelet-Európában: nem térne-e vissza a hagyományos gazdasági háterszágépítéshez, vagyis az érdekszféra-politikához? Ennek a forgatókönyvnek az elkerülése érdekében két taktikai célt tűzött ki maga elé:

1. Támogatni Gorbacsov reformpolitikáját, mivel egy esetleges kudarc következménye könnyen katonai diktatúra lenne, ami nem szolgálná Franciaország érdekeit.
2. Újraépíteni a kapcsolatokat a Szovjetunió túl Kelet-Európával: „Mostantól kezdve a két Európa közötti közeledés, nekünk európaiak számára, az évszázad végének nagy ügyét jelentheti”,⁶ „Minden nagyon jól alakul.

⁵ A tanulmány szerzője a francia geopolitika és külpolitika összefüggéseit egy önálló tanulmányban kívánja elemezni.

⁶ Jacques RUPNIK: *La France de Mitterrand et les pays de l'Europe du centre-est*. [Mitterrand Franciaországa és a közép-kelet-európai országok] In: Samy COHEN (szerk.): *Mitterrand et la sortie de la guerre Froide* [Mitterrand és a hidegháború vége] PUF, Paris, 1998. 194.

Itt az idő, hogy elmenjek egész Kelet-Európába, kivéve Romániába...”⁷

A francia keleti politikában érezhető fordulatot jelentett, hogy Mitterrand elnököt 1988. május 8-án újraválasztották, és megszűnt a francia elnök külpolitikáját 1986 és 1988 között megnehezítő *cohabitation* időszaka.⁸ Egy Mitterrand-nak készült feljegyzés így fogalmazott: „Látványosan Kelet-Európába kell menni. Magyarország éppen most ment keresztül a reformerek által végrehajtott változáson, amit sürgősen meg kell erősíteni. Javasolni kell nekik egy jelentős pénzügyi és politikai megegyezést, és nem hagyni a Szövetségi Köztársaságot, hogy ott egyedül cselekedjen.”⁹ Mitterrand a Védelmi Tanács előtt (1988. július 20.) a szovjet birodalom széthullásának veszélyéről, a lengyel és a magyar kommunisták politikájának hasonlóságáról beszélt, idézve Jaruzelski tábornok neki intézett szavait (1985. december 4.): „Készek Önök arra, Nyugaton, hogy háborúzzanak Lengyelországért? Nem. Akkor nincs más megoldás, mint az, hogy én vagyok...”¹⁰ 1988 nyarán az Élysée-palotában elhatározták, hogy a második Mitterrand-elnökség első éveiben a francia államfő – a szalonképtelennek tartott Romániát kivéve – valamennyi kelet-közép-európai államba ellátogat.¹¹ Ennek előkészítése érdekében a kelet-európai országokban szolgáló nagyköveteknek követi konferenciát rendeztek (1988. október 3–4.), hogy megvizsgálják és értékeljék a kelet-európai változást.

⁷ Hubert VÉDRINE: *Les mondes de François Mitterrand. À l'Élysée 1981–1995*. [François Mitterrand világi. Az Élysée-palotában 1981–1995] Fayard, Paris, 1996. 221–222.

⁸ A kohabitáció az Ötödik Köztársaság előre nem tervezett terméke, amikor az elnök és a miniszterelnök két eltérő pártcsaládból került ki. 1986 és 1988 között Mitterrand elnök és Chirac miniszterelnök kényszerült együttműködésre, ami korántsem volt konfliktusoktól mentes, Chirac arra törekedett, hogy a nemzetközi szinten is külpolitikát folytasson, amivel megnehezítette a hagyományosan elnöki hatáskörnek számító külpolitika működését.

⁹ Jacques ATTALI: *Verbatim III*. Éditions Robert Laffont, Paris, 2011. Lundi, 16 mai 1988. 544.

¹⁰ ATTALI: I. m. 593.

¹¹ Pierre FAVIER–Michel MARTIN-ROLAND: *La décennie Mitterrand*. [Mitterrand évtizede] III.: *Les Défis (1988–1991)*. Le Seuil, Paris, 1996. 166–170.

sokat és a francia keleti nyitási politika lehetőségeit.¹² A francia diplomaták a kelet-európai helyzetet változónak, bizonytalan-nak értékelték, és nagyon aggódtak egy anarchikus helyzet, gazdasági válság kialakulása miatt. Elsősorban Lengyelország és Magyarország került a figyelem középpontjába. Claude Harel nagykövet hangsúlyozta, hogy azok az ellenzéki lengyelek, akiket addig Franciaország támogatót, felrötták Párizsnak, hogy elhanyagolta Lengyelországot.¹³ Christiane Malitchenko nagykövet úgy ítélte meg, a magyar hatóságok azzal szembesültek, hogy a lakosságot már nem érdekelték a reformok, hanem az életszínvonal csökkenése miatt aggódtak. A reformkommunista vezetés igyekezett felvenni a harcot a gazdasági válsággal, de megjelent a munkanélküliség, és 1987 óta az államadós-ság 2 milliárd dollárral növekedett. A francia diplomata Grósz Károlyt nem tekintette elkötelezett reformernek, csupán elfogadta a reformok szükségességét, de a nyugati nyitási politika nem gyengíthette az ország keleti elköteleződését.¹⁴ Hozzátette, hogy az 1956-os forradalom megítélésében nem lesz változás addig, amíg Kádár János tölti be a párt elnöki tisztét.¹⁵ Jacques Humann nagykövet a csehszlovákiai helyzetet értékelve elmondta, hogy a csehszlovák vezetők keresték a kapcsolatépítés lehetőségét Franciaországgal, és nagyon reménykedtek a francia elnök mihamarabbi látogatásában.¹⁶

Roland Dumas külügyminiszter a kelet-európai változá-sokkal kapcsolatban megállapította, hogy azok nagyon eltér-nek egymástól, és leginkább a Szovjetunió-n belüli változások a meghatározók. A francia keleti politika újraélesztésével kap-csolatban kiemelte, hogy a régió jövője szempontjából az ameri-kai-szovjet kapcsolatok változásai alapvető fontosságúak, mi-közben a francia diplomáciának ki kell használnia a helyzetet.

¹² CADN [Centre des Archives Diplomatiques de Nantes] Ambassade de Budapest (1980–1990) Carton 272. Réunion des Ambassadeurs à l'Est (3–4 octobre 1988) N°3468/EU.

¹³ Uo. 7–8.

¹⁴ Uo. N°3470/EU 9–10.

¹⁵ CADN Ambassade de Budapest (1980–1990) Carton 272. Réunion des Ambassadeurs à l'Est (3–4 octobre 1988). N°3468/EU.

¹⁶ Uo. 12.

Franciaország ugyanakkor elmaradásban volt Kelet-Európában az NSZK-hoz és Olaszországhoz képest, így Párizsnak meg kellett találnia a lehetőségeket. Franciaországnak komoly intellektuális és kulturális lehetőségei voltak a térségben, s a történelmileg kialakult francia pozíciók elvesztése jelentős károkat okozott. A keleti nyitási politika keretében fejleszteni kellett a kereskedelmi-gazdasági kapcsolatokat, tekintve, hogy Franciaország a korábbi negyedik helyről a hetedikre csúszott vissza, és a német jelenlét erősödése azzal is magyarázható volt, hogy Franciaország egyszerűen nem volt jelen a térségben. „Mozgósítom Önöket ezért, a francia politika olyasmi, aminek sajátos ritmusa van. Van mondanivalónk ebben az érdekes változásban [...] Kell, hogy mozgásba hozzuk és felgyorsítsuk, ha ez lehetséges”.¹⁷ „A jelenlegi kontextusban tehát egy globális elképzelés szükséges az európai jövőről, túl kell lépni a megszokottságon, és egy kontinentális kiterjedésű politikát kell vezetni. [...] a szocialista országokkal való kapcsolataink csak ennek a részeként értelmezhetők.”¹⁸

Mitterrand útja Csehszlovákiába, a francia–csehszlovák kapcsolatok fénykora? (1988. december – 1991. június)

Mitterrand elnök számára a kelet-közép-európai kapcsolatainak újjáépítésében a kiemelt partnert Csehszlovákia jelentette.¹⁹ A két ország kapcsolatainak ellentmondásosságát mutatja, hogy 1918 óta nem ment francia államfő Prágába.²⁰ Francia részről komoly szándék volt arra, hogy az 1968 és 1988 között takaréklángon működő politikai-diplomáciai kapcsolatokat

¹⁷ Uo. 15.

¹⁸ MEAE AD Cabinet du Ministre Dossier 1653. Réunion des Ambassadeurs dans les pays de l'Est (3-4 octobre 1988). 1–2. KECSKES D. Gusztáv: A kelet-közép-európai rendszerváltás. I. m. 80–81.

¹⁹ Roland DUMAS: *Politiquement incorrect. Secrets d'État et autres confidences. Carnet 1984–2014.* [Politikailag inkorrekt. Államtitkok és más bizalmas dolgok] Cherche midi, Paris, 2014. 176–177.

²⁰ Párizsban az elnöki látogatássorozat első állomásával kapcsolatban vita volt, és Szófia is felmerült. Végül a prágai úttal a francia szándékok komolyságát kívánták érzékeltetni.

ismét fejlesszék,²¹ és ebben a folyamatban az elnöki látogatás kiemelt jelentőségűnek számított, amivel a csehszlovák-nyugatnémet kapcsolatok intenzitását is ellensúlyozni kívánták.²² A kétoldalú kereskedelmi kapcsolatok szintjét mutatja, hogy Franciaország részesedése mindössze 7% volt az NSZK 45%-os kereskedelmi arányához képest. A közepesen eladósodott Csehszlovákia ugyanakkor ideális befektetési célpontja lehetett a francia cégeknek, és tárgyalások kezdődtek a Citroën és a Škoda gyár közötti együttműködésről.²³ A látogatás előkészítése érdekében Roland Dumas külügyminiszter Prágába ment (1988. szeptember 15–17.), és a gazdasági kérdések mellett az „Európai kultúrák kongresszusa” tervéről tárgyalt a csehszlovák vezetőkkel,²⁴ illetve találkozott a csehszlovák ellenzék képviselőivel, akik a rendszer szigorának enyhüléséről beszéltek.²⁵ Mitterrand látogatásának (1988. december 8–9.) jelentőségét mutatja, hogy a francia elnököt népes politikusi, szakminiszteri és vállalati vezetői kör kísérte, akik a szakpolitikai, illetve a gazdasági-kereskedelmi és kulturális kérdéseket vitatták meg. Francia részről a fő szándék az volt, hogy a két ország viszonyát az 1918-as alapokhoz visszatérve rendezzék, a kétoldalú kapcsolatokat megterhelő müncheni egyezmény, a prágai puccs és a prágai tavasz emlékét enyhítsék, és az elnöki úttal egyértelművé tegyék, hogy Párizs az új európai egyesülési politikájában kiemelt szerepet szán a francia-csehszlovák kapcsolatoknak, és potenciális stratégiai partnerként tekint Prágára.²⁶ A fran-

²¹ MEAE AD Europe Tchecoslovaquie (1986–1990). Dossier 6535. Note. 583/EU. Relevé de conclusions.

²² GARADNAI Zoltán: Mitterrand Európai Konföderációs terve 1989. december 31. – 1991. június 13–15. In: LUKÁCS István–MAJOROS István (szerk.): *Közép-európai arcképcsarnokok. 20. század.* ELTE BTK Új és Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszék, Budapest, 2018. 63–69.

²³ ANAG [Archives Nationales Archives générales] (4) CD 383 Tchecoslovaquie Dossier 4. Note pour Monsieur le président (6 décembre 1988).

²⁴ MEAE AD Europe Tchecoslovaquie (1986–1990). Dossier 6549. Projet de note pour le Président.

²⁵ Uo. Visite en Tchecoslovaquie du Ministre Français des Affaires Étrangères.

²⁶ Uo. Dossier 6550. TD 25037. Visite en Tchecoslovaquie de M. le Président de la République.

cia elnök először a kommunista vezetőkkel találkozott, majd Pozsonyba ment, az egyetemisták előtt az emberi jogokról tartott előadást, de a prágai tavasz egykori vezetőjével, Alexander Dubčekkel a csehszlovák hatóságok ellenállása miatt nem találkozott.

Szimbolikus jelentőségű volt azonban, hogy Mitterrand december 9-én egy munkareggeli keretében találkozott a csehszlovák ellenzék képviselőivel, ami Didier Bariani államtitkár 1987-es és Dumas külügyminiszter 1988-as találkozóinak után egy magasabb szintű kapcsolatfelvételt jelentett.²⁷ Václav Havelék ugyan örültek e találkozásnak, de aggódtak amiatt, hogy egyúttal az a kommunista rendszert is legitimizálja.²⁸ Mitterrand a megbeszélésen, ahova a csehszlovák titkosszolgálat egyik ügynöke is bejutott, az egyesülő Európáról beszélt,²⁹ és értésre adta, hogy az emberi jogok tiszteletben tartását prioritásként kezeli, ami az ENSZ Emberi jogok egyetemes nyilatkozatának (1948. december 10.) negyvenedik évfordulójára emlékező csehszlovák ellenzéki köröknek egyértelmű bátorítást jelentett.³⁰ Mitterrand kijelentette: „A Charta '77 szövegétől vagyok.”³¹

1989 második felében a csehszlovákiai demokratikus átalakulás is felgyorsult, a berlini fal leomlása után megalakult a Civil Fórum (1989. november 18.). Az általános sztrájk következtében

²⁷ Thomas SCHREIBER: *Les actions de la France à l'Est ou les absences de Marianne*. [Franciaország akciói Keleten, avagy Marianne távolléte] L'Harmattan, Paris–Montréal, 2000. 193–194.

²⁸ AN AG 5 (4) CD 383. Tchecoslovaquie Dossier 4. Note pour le Président de la République. (5 décembre 1988). Votre visite à Prague, droits de l'homme. A viszonyokat jól érzékelteti, hogy a börtönből frissen szabadult Havel a megbeszélésre egy kisbőrönddel érkezett, mivel azzal számolt, hogy a hatóságok utána letartóztatják. Havel az elnöki út előtt a *Le Monde*-ban megjelent nyílt levelében (1988. november 29.) arra hívta fel a figyelmet, hogy a magyar és a csehszlovák kommunisták politikája eltér egymástól, a magyarok a reformok élére álltak, így a két ország belpolitikai helyzete nem hasonlít egymásra. Roland DUMAS: I. m. 177.; Thomas SCHREIBER: I. m. 193.

²⁹ Frédéric Bozo: *Mitterrand, la fin de la guerre froide et l'unification allemande. De Yalta à Maastricht*. [Mitterrand, a hidegháború vége és a német egyesülés. Jaltától Maastrichtig] Odile Jacob, Paris, 2005. 67.

³⁰ Michael ZANTOVSKY: *Havel*. Atlantic Books, London, 2014. 279.

³¹ AN AG 5 (4) CD 383. Tchecoslovaquie. Dossier 4. Fiche. Personalités présentes au petit-déjeuner.

1989. november 29-én véget ért a Csehszlovák Kommunista Párt (CSKP) egyeduralma, és december 10-én megalakult az új kormány.³² 1989. december 28-án Václav Havelt ideiglenes köztársasági elnöknek választották, és az 1990. június 8–9-én megtartott választásokkal a rendszerváltozás politikai folyamata lezárult. Csehszlovákia új külpolitikai irányát Havel elnök az 1990. január 1-jei beszédében³³ fogalmazta meg. Hangsúlyozta, hogy országa Európa spirituális középpontja, a csehszlovák külpolitika irányait újragondolják, és a hangsúlyt az Európapolitikára, az ország nyugati integrációjára helyezik, de az európai egyensúly megőrzését nagyon fontosnak tartják.³⁴

A francia–csehszlovák kapcsolatok a demokratikus változások után elmélyültek, Franciaország számára komoly előnyt jelentett, hogy a Charta '77 egykori tagjaival már a nyolcvanas évek elejétől szoros kapcsolatot alakított ki, az 1988-as elnöki út körül valódi „kultusz” alakult ki, azt a demokratikus átalakulás egyik fő motiváló tényezőjeként értékelték, mivel önbizalmat adott a csehszlovák demokrácia híveinek. A két ország politikai-diplomáciai és katonai együttműködése a kilencvenes évek elején kitűnően alakult, az elnöki, a miniszterelnöki és szakminiszteri találkozók rendszeressé és kölcsönössé váltak, francia részről arra törekedtek, hogy a külügyminisztériumi konzultációk is rendszeressé váljanak. Gazdasági téren a csehszlovák gazdaság modernizálása új lehetőséget jelentett a francia vállalatok számára. Csehszlovákia ráadásul európai viszonylatban is fejlett országnak számított, az államadósság és az infláció alacsony szinten maradt, az ország vezetése a nyugati kapcsolatok fejlesztésére törekedett. A francia cégek növekvő aktivitását a csehszlovák hatóságok is bátorították. Francia részről elsődlegesen az autógyártásban és a telekommunikáci-

³² Adam BURAKOWSKI–Aleksander GUBRYNOWICZ–Paweł UKIELSKI: 1989. *A kommunista diktatúra végnapjai Közép- és Kelet-Európában*. Rézsong Kiadó, Göd, 2014. 202–225.

³³ President Vaclav Havel: „Havel’s New Year’s Address to the Nation, 1990”, *Making the History of 1989*, Item #111, Forrás: <http://chnm.gmu.edu/1989/items/show/111> (Letöltve: 2018. 05. 10.)

³⁴ MEAE AD Europe Tchecoslovaquie (1986–1990) Carton 6535. TD 817. Allocution du Ministre fédéral des Affaires Étrangères devant le Parlement.

ós iparban kívántak pozíciókat szerezni, amivel a német konkurenciát is lépésekre ösztönözték.³⁵ Franciaország számára a kulturális együttműködés fejlesztése jelentette a másik fontos területet: a kulturális kapcsolatokra fordított összeget Párizs 1990-ben megötszörözte, és Prága mellett Pozsonyban is kulturális intézetet nyitottak. Francia részről fontosnak tartották azt is, hogy a demokratikus átalakulásban és az új hivatalnoki tisztviselői kar képzésében részt vegyenek. Magyarországhoz hasonlóan Csehszlovákiában is gondot jelentett, hogy az iskolások alig tanulták a francia nyelvet, ám igyekeztek kitölteni a kötelező oroszoktatás eltörlésével keletkező űrt.³⁶

Mitterrand számára a csehszlovákiai átalakulás az egyik legpozitívabbnak számított, és mintaként kezelte a két ország kapcsolatait.³⁷ Oslóban az Elie Wiesel tiszteletére adott vacsorán (1990. augusztus 28.) Havelnek azt mondta: „Újra meg akarjuk találni a francia–csehszlovák kapcsolatok 1938–39-es események előtti nagy hagyományait. Nagyon jó kapcsolatokat szeretnénk Önökkel. Csehszlovákia a hozzánk legközelebb lévő ország, amelynek fejlődése megszakadt, de a népe demokráciát akar. Ha sikerül, akkor Önöké lesz a legstabilabb állam Közép-Európában.”³⁸ Az 1990. szeptember 13–14-ei prágai útja alkalmával³⁹ arról nyilatkozott, hogy az általa meghirdetett Európai Konföderáció megbeszélése érdekében minden államnak és szervezetnek Prágába kell mennie, hogy részt vegyen az

³⁵ Uo. N°1935/EOR. Note. Réunion d’instruction pour l’Ambassadeur en Tchécoslovaquie.

³⁶ AN AG 5 (4) CD 384. Tchécoslovaquie. Dossier 1. Note pour le Président de la République. (12 septembre 1990) Actions menées en Tchécoslovaquie par la Mission Interministérielle pour l’Europe Centrale et orientale.

³⁷ Uo. Note pour le Président de la République. Visite d’Etat en Tchécoslovaquie (13–14 septembre 1990).

³⁸ Uo. Dossier 6. Entretien avec M. Havel de Président de la République Tchécoslovaquie. 28 août 1990.

³⁹ Gabriela ZIAKOVA: *Le voyage de François Mitterrand en Tchécoslovaquie (13–14 septembre 1990)*. [François Mitterrand útja Csehszlovákiába, 1990. szeptember 13–14.] In: Olivier CHALINE–Jaroslav DUMANOWSKI–Michel FIGEAC (szerk.): *Le rayonnement français en Europe centrale du XVIIème siècle à nos jours*. [Francia kisugárzás Közép-Európában a XVII. századtól napjainkig] Maison des Sciences de l’homme d’Aquitaine, 2009. (Centre d’Études des Mondes modern et contemporain) 117–136.

európai konföderációra vonatkozó páneurópai konferencián.⁴⁰ Prága kiválasztása szimbolikus gesztus is volt, mivel 1948-ban a kommunista vezetés erőszakkal ragadta magához a hatalmat, miközben a nyugati államok Hágában az európai egysületről értekeztek.⁴¹ A francia–csehszlovák együttműködés keretében harmincnégy érintett ország képviselői egyeztettek az előkészítő tárgyalások hat hónapja alatt. A Konföderáció ötlete kezdetben széles konszenzusos támogatást élvezett, az Ülés (Assises) formáját öltötte, miközben a Szovjetunióhoz és az Egyesült Államokhoz való viszony miatt már érződtek az ellentétek is.⁴² 1990-ben a csehszlovák elnök is Párizsba ment, és a két ország kapcsolatainak fejlesztéséről, illetve a német egysületről egyeztettek. Francia részről a csehszlovák elnököt különleges, külön személyiségnek tartották, aki személyében szimbolizálta az ország új politikáját,⁴³ de a kitűnő kapcsolatot mutatja, hogy Franciaország 1991-re már az ötödik befektetőnek számított.

Václav Havel franciaországi útján (1991. március 19–21.) a két elnök átbeszélte a kétoldalú és nemzetközi kérdéseket. Az Európai Konföderációra vonatkozóan a csehszlovák elnök már a kétségeit hangoztatta, és a korábbi álláspontjához képest jóval visszafogottabb volt, kihangsúlyozta az EBESZ és a NATO szerepének fontosságát, a Varsói Szerződés felbomlását. Kifejtette, hogy nem szeretné, hogy a kelet-közép-európai országok másodrangú államok legyenek, és nem tartotta kívánatosnak az integrációs szervek gyengítését sem. Javasolta, hogy az Ülés megbeszéléseire az amerikaiakat is hívják meg, amibe

⁴⁰ GARADNAI Zoltán: I. m. 73–75.

⁴¹ Frédéric Bozo: I. m. 347. Az európai egysületről rendezett konferencián (1948. május 7–10.) Mitterrand is részt vett, ami nagy hatással volt a politikai pályája kezdetén lévő politikusra, és a későbbiekben is meghatározta Európa-politikáját. A konferenciát megelőzően Prágában a CSKP átvette a hatalmat, majd a május végén rendezett választásokon – vetélytárs nélkül – elsőpró győzelmet arattak.

⁴² Uo. 352.

⁴³ AN AG 5 (4) CD 384. Tchecoslovaquie. Dossier 2. Note pour le Président de la République. (17 mars 1990).

a francia elnök végül beleegyezett.⁴⁴ A kezdeti eufória elmúlását mutatja, hogy 1991 végére már a jugoszláv és a szovjet válság és a nacionalizmusok újraerősödése került a két államférfi megbeszélésének (1991. október 1.) a középpontjába.⁴⁵

Mitterrand útja Bulgáriába

Mitterrand elnök bulgáriai útja (1989. január 18–19.) a demokratikus átalakulás és a kétoldalú kapcsolatok fejlesztése szempontjából egyaránt fordulópontot jelentett.⁴⁶ A francia államfőt Bulgáriába is szakminiszteri és vállalati delegáció kísérte, ami egyértelműen jelezte a franciák szándékát az együttműködés szélesítésére.⁴⁷ A látogatás meggyőzte a franciákat arról, hogy az elnöki vizit a bolgárok számára kiemelt fontosságúnak számított.⁴⁸ Mitterrand Szófiában a francia kolónia tagjai előtt beszélt Európa jövőjéről, és a francia keleti nyitási politikát a két Európa közötti nyitás kontextusába helyezte.⁴⁹ A hivatalos vacsorán a bolgár kommunisták előtt a nemzetek közötti mozgás szabadságáról, az új Európáról és annak egyesüléséről beszélt, amit megismételt a sajtótájékoztatón is.⁵⁰ Mitterrand találkozott a bolgár ellenzék képviselőivel is, köztük Zselju Zselevvel,

⁴⁴ Bozo: I. m. 353. Ezzel párhuzamosan ugyanis James Baker, az Amerikai Egyesült Államok külügyminisztere megfogalmazta a Vancouvertól Vlagyivosztokig terjedő Európa tervét, és a kelet-közép-európai államok azt gondolták, hogy Mitterrand az ő nyugati integrációjuk lassítását kívánja.

⁴⁵ AN AG 5 (4) CD 384. Tchecoslovaquie. Dossier 9. Note pour le Président de la République. (1 octobre 1991).

⁴⁶ MEAE AD Europe Bulgarie (1986–1990) Carton 6208. N° 549/Eu. Note. Relations franco-bulgares.

⁴⁷ AN AG 5 (4) CD 206. Bulgarie. Dossier 10. Visite d'État du président de la république en Bulgarie (18–19 janvier 1989) Dossier du Président.

⁴⁸ MEAE AD Europe Bulgarie (1986–1990) Carton 6208 TD 200. Visite de M. le Président de la République en Bulgarie.

⁴⁹ Discours de M. François Mitterrand à l'occasion de la réception de la colonie française à l'ambassade de France à Sofia. Forrás: discours-vie-publique.fr/notices/8970040000html (Letöltve: 2018. május 17.)

⁵⁰ MEAE AD Europe Bulgarie (1986–1990) Carton 6208. TD 232. Visite présidentielle. Conception de l'Europe.

aki a rendszerváltás utáni Bulgária első demokratikusan megválasztott elnöke lett.

A kelet-európai változások Bulgáriát sem kerültkék el. Todor Zsivkov 1989. november 10-én lemondásra kényszerült,⁵¹ és Bulgáriában is elkezdődött a totalitárius rendszer lebontása. A belpolitikai és gazdasági válság következtében az országban 1990 folyamán öt kormány és három államfő váltotta egymást, de a két ország bilaterális kapcsolatai lassan átalakulóban voltak.⁵² Az új politikai elit igyekezett a két hagyományos viszonyítási ponthoz (Moszkvához és Párizshoz) igazítani a bolgár külpolitikát, és sokat várt a francia aktivitástól. A franciák értékelése szerint Bulgária számított Párizs segítségére, új Európa-politikájának alakításához, de Szófia erősen bízott abban is, hogy a franciák jelentősen hozzájárulnak az ország gazdasági újjáépítéséhez és a piacgazdaság fokozatos bevezetéséhez.⁵³ Bulgária a nyugati nyitási politikájával – prioritásként kezelve a bolgár–francia kapcsolatokat – arra törekedett, hogy megszabaduljon a kommunizmus örökségétől, kitörjön a diplomáciai és kulturális elszigetelődésből. Zselju Zselev köztársasági elnök 1990–1991 folyamán többször találkozott Mitterrand elnökkel, 1990 novemberében részt vett az EBESZ, 1991 januárjában pedig az Európa Tanács ülésén, és egyértelművé tette az új bolgár kormány európai elköteleződését. 1990 folyamán Andrej Lukanov⁵⁴ miniszterelnök háromszor, a külügyminiszter egyszer utazott Párizsba, hogy a két ország kapcsolatainak fejlesztéséről tárgyaljon. A multilaterális diplomáciai kapcsolatok, a parlamenti diplomácia, illetve a szakminisztériumok közötti kapcsolatok is fellendültek. Bulgária aktívan bekapcsolódott a

⁵¹ Adam BURAKOWSKI–Aleksander GUBRYNOWICZ–Paweł UKIELSKI: I. m. 408–411.

⁵² CADN Budapest (1991–1999) Carton 70. TD 262. Conférence des Ambassadeurs en poste en Europe orientale et centrale. MEAE AD Europe Bulgarie (1991–1995) Carton 6963. Note. N° 1063/Eu. Situation intérieure, Bulgarie.

⁵³ MEAE AD Europe Bulgarie (1991–1995) Carton 6963. La situation économique en Bulgarie, Les réformes économiques en Bulgarie, Fiche. Politique étrangère de la Bulgarie.

⁵⁴ Andrej Lukanov (1938–1996) bolgár kommunista politikus, miniszterelnök 1990-ben, fontos szerepet töltött be Zsivkov pártfőtitkár megbuktatásában.

frankofón nemzetközösség munkájába is, amit erősített, hogy a fiatalok fele a középiskolában francia nyelvet tanult. Ezzel párhuzamosan – mint ahogy a többi volt szocialista ország esetében is – a franciák igyekeztek minél nagyobb mértékben részt venni az új bolgár elit és adminisztráció képzésében.⁵⁵

Az 1989-es elnöki látogatás tehát fordulópontot jelentett a két ország politikai kapcsolatában, de a gazdasági-kereskedelmi együttműködés területén Franciaország továbbra is jóval elmaradt az NSZK mögött. 1991-ben már a két ország barátsági és együttműködési szerződését, és Bulgária Európai Gazdasági Közösséghez történő társulását készítették elő. A kapcsolatépítést azonban nehezítette a bolgár belpolitikai káosz és a jugoszláv polgárháború elmérgesedése.⁵⁶ A nehézségek ellenére azonban a kilencvenes évek közepére Franciaország már a kilencedik befektetőnek számított, ami lényeges előrelépést jelentett az 1989-es helyzethez képest, és a kapcsolatok a frankofónia területén is kiterjedtek. Mitterrand elnök 1994-es újabb látogatásán az egykori bolgár ellenzék tagjai már nosztalgiával emlékeztek az 1989-es elnöki útra, mivel az erkölcsi alapot adott számukra a bulgáriai demokratizálási folyamat elindításához. A jugoszláviai polgárháború árnyékában a francia elnök hangsúlyt fektetett arra, hogy megnyugtassa a bolgár vezetőket, és eloszlassa a bolgárok régi félelmét, hogy a francia diplomáciai tevékenység súlypontja újra a visegrádi államokra helyeződik.⁵⁷

Két választás között Lengyelországban

Újraválasztása után Mitterrand elnök fontosnak tartotta a francia-lengyel kapcsolatok fejlesztését. A lengyel változások melletti francia elköteleződést mutatta, hogy 1988 decemberé-

⁵⁵ MEAE AD Europe Bulgarie (1991–1995) Carton 6963. N° 1070/Eu. Note. Relations bilaterales franco-bulgares.

⁵⁶ Uo.TD 993. Visite de Mme Elisabeth Guigou à Sofia.

⁵⁷ AN AG 5 (4) CD 206. Bulgarie. Dossier 11. Note pour le président de la république (18 janvier 1994). Votre entretien avec le président Jeleu.

ben Lech Wałęsa⁵⁸ és Bronisław Geremek⁵⁹ francia meghívásra Párizsban találkozott Mitterrand elnökkel is.⁶⁰ 1989 a kétoldalú kapcsolatok történetében kiemelkedő esztendő volt. Roland Dumas külügyminiszter kétszer is Varsóba utazott (1989. április 17–18., szeptember 18–19.). Az első külügyminiszteri látogatás alkalmával a francia politikus az elnöki utat készítette elő,⁶¹ de a delegációval a francia üzleti élet tagjai is Varsóba mentek. Roland Dumas a legfrissebb információkat is megismerhette a kerekasztal-tárgyalások eredményeiről, amit a francia elnök meglelégedéssel vett tudomásul.⁶²

Mitterrand elnök lengyelországi utazása a kétoldalú kapcsolatok csúcspontját jelentette.⁶³ Francia államfő utoljára tíz évvel korábban járt Lengyelországban. Párizs számára fontos volt, hogy az 1981 után kialakult helyzetet végleg lezárja, az elmara-dást behozza, és új fejezetet nyisson a két ország történetében.⁶⁴ Francia részről tisztában voltak azzal, hogy a lengyelországi út nem egy egyszerű elnöki vizitet jelent,⁶⁵ érzékelték a francia elnök iránt megnyilvánuló megkülönböztetett figyelmet, és azt a tekintélyt, amit Mitterrand a lengyel politikai foglyok kiengedése melletti kiállásával szerzett. Utóbbi volt francia részről a feltétele a Jaruzelski tábornokkal történő találkozásnak (1985. december 4.). 1985 után is csak lassan indultak újra a kapcsolatok, a szankciók miatt a kétoldalú együttműködés lényegében leépült, a franciák helyét a németek kezdték betölteni, amit mutat az is, hogy 1989-ben a franciák részesedése a lengyel

⁵⁸ Lech Wałęsa (1943–) villanyszerelő, Nobel-díjas lengyel politikus, a Szolidaritás szakszervezet vezetője, köztársasági elnök 1990 és 1995 között.

⁵⁹ Bronisław Geremek (1932–2008) történész, politikus, képviselő, 1997 és 2000 között külügyminiszter.

⁶⁰ Adam BURAKOWSKI–Aleksander GUBRYNOWICZ–Paweł UKIELSKI: I. m. 70–80.

⁶¹ Roland DUMAS: I. m. 183–184.

⁶² Uo. 184., MEAE AD Europe Pologne (1986–1990) Carton 6460. Dossier de synthèse.

⁶³ AN AG 5 (4) CD 358. Pologne. Dossier 1. Visite d'état du président de la république en Pologne. 14–16 juin 1989.

⁶⁴ Párizs az elsők között szakította meg kapcsolatait az 1981. december 13. után hatalomra került lengyel vezetéssel, és a kapcsolatok normalizálását a politikai foglyok szabadon engedéséhez kötötte.

⁶⁵ MEAE AD Europe Pologne (1986–1990) Carton 6460. Dossier de synthèse.

piacon csak 6% volt a németek 35%-os részvételével szemben.⁶⁶ Lengyelország nem tudta megoldani súlyos gazdasági és politikai problémáit sem, és 1989-re lényegében négy hatalmi centrum alakult ki: 1. a kommunista párt; 2. a szovjet befolyás és jelenlét; 3. a katolikus egyház; 4. a Szolidaritás mozgalom.⁶⁷ A francia diplomáciának tehát ezt a bonyolult és ellentmondásos belpolitikai helyzetet figyelembe véve kellett megszerveznie az elnöki utat, mivel annak minden megmozdulása politikai jelentőségűnek számított. A látogatás felfokozott nemzetközi légkörben zajlott, az angol miniszterelnök, a német kancellár és az amerikai elnök útjaihoz illeszkedett, és a lengyelországi választások két fordulója között egyértelmű bátorítást jelentett a lengyel ellenzék számára.⁶⁸ A lengyelek reménykedtek a gazdasági helyzet javulásában, az államadósság csökkentésében, de valójában Párizsban teljes bizonytalanság volt a választások eredményével kapcsolatban, és azt csak egy hosszsan tartó átalakulási folyamat egyik állomásának tartották.⁶⁹

Mitterrand útja a kelet-európai látogatássorozatba illeszkedett, és jelentősége túlmutatott a kétoldalú kapcsolatokon. Francia részről a lengyelországi demokratikus átalakulást, a tervgazdaságból a piacgazdaságba történő átmenetet mintaként kívánták felmutatni a többi szocialista ország számára.⁷⁰ A francia elnököt népes szakminiszteri delegáció kísérte, akik a háromnapos megbeszéléseken a kétoldalú kapcsolatok minden fontos területét (kereskedelmi kapcsolatok fejlesztése, az adósságok rendezésének kérdése, kulturális, tudományos és techni-

⁶⁶ AN AG 5 (4) CD 358. Pologne. Dossier 7. Note pour le Président de la République. (8 avril 1991.)

⁶⁷ Uo. Dossier 1. Pologne.

⁶⁸ Roland DUMAS: I. m. 193–194.; MEAE AD Europe Pologne (1986–1990) Carton 6460. TD 928. Visite d'état du Président de la République. Az ellenzékiet a közösen elfogyasztott reggeli után, eltérően a korábbi évek gyakorlatától, meghívták a hivatalos vacsorára is, így demonstrálva azt, hogy francia részről politikailag őket is egyenrangúnak tekintik.

⁶⁹ AN AG 5 (4) CD 358. Pologne. Dossier 1. Note pour le président de la répub. (14 juin 1989). Que se passera-t-il après le 18 juin?

⁷⁰ MEAE AD Europe Pologne (1986–1990) Carton 6460. Programme d'assistance internationale à la Pologne. N°1656/Eu. Plan français pour la Pologne.

kai együttműködés újraindítása, a francia nyelv tanulásának fejlesztése) érinthették. Az elnöki úton egy nagyszámú vállalati küldöttség is részt vett a francia–lengyel vállalati kapcsolatok fejlesztésének szándékával. A háromnapos csúcstalálkozó valóban fordulópontot jelentett, mivel lényegében megteremtette a későbbi kapcsolatok alapjait.⁷¹ Mitterrand a krakkói Jagelló Egyetemen találkozott és beszélgetett lengyel egyetemistákkal, és meggyőződhetett arról, hogy a bolgár és csehszlovák egyetemistákhoz hasonlóan a lengyel fiatalok is kevésbé voltak szkeptikusak az idősebb generációkhoz képest, és a demokratikus változásoktól az életkörülményeik jobbra fordulását várták.

Franciaország volt az első nyugati állam, amelyik tényleges pénzügyi segítséget nyújtott a válságban vergődő Lengyelországnak,⁷² támogatta a lengyelek törekvéseit a hitelválság rendezésére a nemzetközi szervezetekben. A tárgyalásokon több kétoldalú szerződést is aláírtak, majd az év második felében a kétoldalú látogatások megsokszorozódtak. Francia részről arra törekedtek, hogy a bilaterális kapcsolatok mellett a multilaterális területen is szoros együttműködés alakuljon ki Varsó és Párizs között, különös tekintettel a németkérdés rendezésére. Francia részről ugyanakkor arra is figyeltek, hogy elkerüljék a kelet-közép-európai népek közötti hatalmi rivalizálás újjáéledését, egyúttal fenntartsák Franciaország figyelmét. A Mazowiecki-kormány fő céljai a nyugati gazdasági segítség (PHARE-program) növelése, a Párizsi Klub⁷³ tagjainál a lengyel adósság újratárgyalása, az adósságteher könnyítése, az IMF-fel együttműködve a gazdaság liberalizálása, sokkterápia bevezetése, az infláció leszorítása voltak.⁷⁴

⁷¹ Uo. TD 928. Visite d'état du Président de la République.

⁷² Adam BURAKOWSKI–Aleksander GUBRYNOWICZ–Paweł UKIELSKI: I. m. 92–95.

⁷³ 1956-ban alakult meg Párizsban a kormányhitelezők klubja (Club de Paris), a fő hitelező országok tisztviselőinek informális csoportja, amely összehangolt és fenntartható megoldásokat keres a fizetési nehézségekkel küzdő adós államok számára.

⁷⁴ A kormány megszorító intézkedései következtében az infláció fokozatosan csökkent, az árak emelkedtek és a munkanélküliség 30%-os mértékre nőtt, de a kormány nem vesztett a népszerűségéből.

1990 után a lengyel külpolitika törekvései sok szempontból eltértek a többi kelet-közép-európai államétól: a lengyelek tudatosan hangsúlyozták a lengyel érdekek sajátosságát, fő célkitűzéseik között első helyen a német egyesüléssel kapcsolatos kérdések rendezése volt. Úgy tűnhetett, hogy a lengyel változások eltérnek a többi volt szocialista országitól. Ez elsősorban az ország sajátos geopolitikai helyzetével volt magyarázható.⁷⁵ Ennek fontosságát Jaruzelski államfő és Mazowiecki miniszterelnök a közös franciaországi útjukon hangsúlyozták. A lengyelek érzékeltették, hogy ebben a kérdésben Lengyelországban nemzeti konszenzus alakult ki. Mitterrand elnök támogatásáról biztosította őket az Odera–Neisse-határ elismerése tekintetében. 1991 folyamán Varsó arra törekedett, hogy Lengyelország Közép-Európa stabilitásának biztosítója legyen, és ellensúlyozza az erősödő német befolyást az egyre növekvő szovjet bizonytalanság közepette. A francia–lengyel bilaterális kapcsolatok fejlesztése mellett, az ország regionális kapcsolatrendszerének kiépítésével Lengyelország európai beágyazódását is erősíteni kívánták. Ennek a folyamatnak a keretében Németország, Franciaország és Lengyelország létrehozta a weimari háromszöget (1991. augusztus 28.). Az együttműködés célja az volt, hogy összehangolják Európa-politikájukat, és rendszeres konzultációs mechanizmust alakítsanak ki. Ezen belül a fő lengyel törekvés az ország euroatlanti integrációjának erősítése volt, egyben a kelet-európai lengyel vezető szerep biztosítását is szolgálta, amelyhez a modellt az 1963-ban létrehozott francia–német kiegyezés adta.⁷⁶ Lengyelország – Magyarországtól és Csehszlovákiától eltérően – nem kérte Moszkvától a szovjet csapatok kivonását, óvatos távolságtartással viszonyult a Pozsonyban megrendezett konferencián (1990. április 9.) megfogalmazott lengyel–magyar–csehszlovák együttműködés kérdéséhez. Varsóban az erőegyensúly megőrzése érdekében a Varsói Szerződés fennmaradását kívánták, annak ideológiai

⁷⁵ Adam BURAKOWSKI–Aleksander GUBRYNOWICZ–Paweł UKIELSKI: I. m. 95–101.

⁷⁶ TÓTH Erika: A „weimari háromszög” szerepe – a német–francia–lengyel együttműködés kilátásai. *Külügyi Szemle*, 2010/4. 27–28.

aspektusa megszüntetésével, és elutasították a semlegesség gondolatát.⁷⁷

Miután Wałęsa megnyerte az 1990. decemberi elnökválasztást, Párizsba utazott (1991. április 9–11.) az úgynevezett entente szerződés aláírása céljából.⁷⁸ Ezzel lezárták az átalakulás folyamatának az 1989-es Mitterrand-látogatással elkezdődött első szakaszát. A kapcsolatépítés eredményességét mutatja, hogy a kilencvenes évek közepére Franciaország behozta lemaradását, és már a negyedik befektetőnek és a hatodik kereskedelmi partnernek számított Lengyelországban,⁷⁹ de az 1981 előtti különleges kapcsolatok szintjét, amikor Franciaország a második befektetőnek számított, már nem érték el. Lengyelország fontosságát mutatja azonban, hogy a franciák az amerikaiakkal azonos mértékű pénzügyi segítséget adtak Varsónak 1989 és 1991 között.⁸⁰

Történelmi utazás az NDK-ba?

Mitterrand az Európa Tanács strasbourg-i ülésének (1989. december 8–9.) végén Helmut Kohlt arról tájékoztatta, hogy élni kíván a keletnémetek korábbi meghívásával, és az NDK-ba utazik. A francia elnök látogatása (1989. december 20–22.) a berlini fal leomlásának tükrében komoly érzelmeket váltott ki.⁸¹ Sokak számára érthetetlen volt a francia elnök viselkedése, kapkodással, átgondolatlan diplomáciai lépéssel vádolták. A keletnémet állam az összeomlás szélén állt, a német egyesülés egyre inkább valósággá vált.⁸² Jacques Blot, a Quai d'Orsay Európai Ügyek Igazgatóságának vezetője a látogatást úgy érté-

⁷⁷ MEAE AD Europe Pologne (1986–1990) Carton 6434. N°1181/EOR. Note. Réunion d'instruction pour l'Ambassadeur de M. Bry.

⁷⁸ Uo. Carton 7284. TD 506. Visite du Président Wałęsa en France.

⁷⁹ AN AG 5 (4) CD 358. Pologne. Dossier 13. Note pour le Président de la République. (20 avril 1995). votre entretien avec M. Wałęsa.

⁸⁰ AN AG 5 (4) CD 358. Pologne. Dossier 7. Le plan de financement pour la Pologne.

⁸¹ Roland DUMAS: I. m. 212–213.

⁸² Adam BURAKOWSKI–Aleksander GUBRYNOWICZ–Paweł UKIELSKI: I. m. 270–291.

kelte, hogy azzal Franciaország megerősítheti az NDK helyzetét, legitimálhatja az új vezetőket, és az elnök kifejtheti az Európa jövőjére vonatkozó francia víziót, s kifejezheti Franciaország és a Közösség szolidaritását a demokratizálódó, de gazdasági nehézségekkel küzdő ország iránt.⁸³

Mitterrand útja jól illeszkedett a francia keleti nyitási politikába. A döntést Párizsban már 1988 őszén meghozták, és az új helyzetben a francia keleti nyitási politika egyik legfontosabb eseményének tartották.⁸⁴ A látogatás alapját az adta, hogy Erich Honecker az 1988. januári franciaországi útja alkalmával meghívta az NDK-ba a francia elnököt,⁸⁵ aki a meghívást el is fogadta, de a viszontlátogatás időpontját a németkérdés bonyolultsága, illetve az NDK vezetőinek merev, minden demokratizálódást elutasító álláspontja miatt hosszú ideig nem tűzték ki.⁸⁶ A francia–keletnémet kapcsolatokat nem lehet a francia–nyugatnémet együttműködés vizsgálata nélkül megérteni. Bonn számára kiemelten fontos volt a Kelet-Berlinhez való viszony, azaz a két Németország közötti együttműködés, így Honecker – a nyugatnémetek kérésére – csak az 1987-es NSZK-beli útja után (az NDK vezetésének ehhez előbb Moszkva beleegyezését kellett megszereznie) kapott meghívást a francia fővárosba. Nem véletlen tehát, hogy Párizsban óvatosan viszonyultak a keletnémetekkel kiépítendő együttműködéshez. Hubert Védrine elnöki szóvivő így értékelte az eseményeket: „Jobb lett volna lemondani ezt az utazást, mivel rosszul jött ki. De Mitterrand be akarta fejezni a kelet-európai országokba tett körútját, és azt gondolta akkor, amit Kohl és Bush, hogy az NDK még egy darabig létezni fog.”⁸⁷ Mitterrand és diplomáciai tanácsadói ugyan

⁸³ MEAE AD Europe RDA (1986–1990) Carton 6738. Note. Visite du président de la République en RDA. „A látogatás lehetővé teszi, hogy az NDK lakossága előtt kifejezze a tiszteletet a békés átalakulásért, üdvözli az értelmiség szerepét, az egyházakat, minden reformert, így a törekvéseiket arra, hogy összhangba hozzák a szabadságot és a szolidaritást.” 3.

⁸⁴ Uo. 1., ill. Note de présentation. Visite d'état de M. le Président de la République à Berlin et en République démocratique allemande.

⁸⁵ Az elnöki látogatás fontosságát mutatja, hogy a meghívást Honecker utódjai, Egon Krenz és Manfred Gerlach elnök is megismételték.

⁸⁶ Pierre FAVIER–Michel MARTIN–ROLAND: I. m. 163.

⁸⁷ Uo. 246.

kételkedtek a látogatás helyességében, míg keletnémet részről éppen az ellenkezője volt tapasztalható. Számukra ugyanis fontos volt, hogy Franciaországban ellensúlyt találjanak, és növeljék a francia jelenlétet az NDK-ban. Gerhard Beil keletnémet külkereskedelmi miniszter kifejezetten hangsúlyozta Édith Cresson francia minisztertársa előtt az elnöki látogatás fontosságát: „Kérem Önt, hogy az elnökük NDK-beli útja alatt tárgyaljon, cselekedjen, tegye egyértelművé azt a tényt, hogy mindezt a szuverén Német Demokratikus Köztársaságban tette meg. Az egész NDK, beleértve az ellenzékünket is, ennek kihangsúlyozását várja az Önök elnökétől. 80 millió német ugyanabban az államban, ez nem Franciaország érdeke.”⁸⁸ A francia elnököt elkísérte a külügyminiszter, a belügyminiszter, az ipari és kulturális miniszter, valamint a nemzetközi kulturális kapcsolatok államtitkára, vagyis a politikai-diplomáciai megbeszélések mellett a szakdiplomáciai együttműködés fejlesztése is a megbeszélések középpontjában volt.⁸⁹

Mitterrand és Manfred Gerlach keletnémet államfő a tárgyalásuk (1989. december 23.) során megállapodtak abban, hogy az NDK és Franciaország „sok dolgot fog együtt csinálni”,⁹⁰ de mindketten megállapították, hogy a két ország kapcsolatai még elégtelenek.⁹¹ Mitterrand elismerte a németek jogát az önrendelkezésre. A keletnémet elnök aggodalmának adott hangot a keletnémet szuverenitás elvesztésének egyre nagyobb valószínűsége miatt, amit a német egyesülés iránti vágy növekedése is mutatott.⁹² Hans Modrow miniszterelnök a gazdasági reform véghezvitelének fontosságát hangsúlyozta, ami számára a legfontosabb és legsürgősebb feladatot jelentette, a szabad válasz-

⁸⁸ Pierre FAVIER–Michel MARTIN-ROLAND: I. m. 246.

⁸⁹ MEAE AD Europe RDA (1986–1990) Carton 6739. TD 3578. Visite de M. Le Président de la République et de MM Mitterrand en RDA.

⁹⁰ Maurice VAISSE–Christian WENKEL: *La diplomatie française face à l'unification allemande*. [A francia diplomácia és a német egyesülés] Tallandier, Paris, 2011. 178.

⁹¹ MEAE AD Europe RDA (1986–1990) Carton 6738. TD 3581. Visite de M. Le Président de la République et de MM Mitterrand en RDA. Relations bilaterales et perspectives européennes.

⁹² Uo. 6739. TD 3578. Visite de M. Le Président de la République et de MM Mitterrand en RDA.

tásokra való felkészüléssel együtt. A keletnémet miniszterelnök is hosszasan beszélt a német egyesüléssel kapcsolatos aggályairól,⁹³ és a szegény NDK és gazdag NSZK közötti különbségek negatív hatásait érzékeltette.⁹⁴ A német egyesülés kérdése a megbeszélések központi témája volt, amely szorosán kapcsolódott a belpolitikához, így az összes német politikus kifejtette ezzel kapcsolatos véleményét.⁹⁵ Mitterrand a Karl Marx Egyetemen a német egyesüléssel kapcsolatban így fogalmazott: „a demokratikus út az egyedüli, amely nyitva lehet (számunkra), demokratikus és békés”; „a határ, amely a két német állam között van, eltérő természetű attól, amely máshol van, mivel ez ugyanazon két nép között lett létrehozva”.⁹⁶ Mitterrand a látogatásával egyértelművé tette, hogy elkötelezett a németkérdés rendezése, a két német állam fokozatos és európai keretek között megvalósuló egyesülése iránt, és egy új Helsinki-szerződés megkötését javasolta, ami 1990 novemberében, az EBESZ-tagállamok párizsi összejövetelén valósult meg. A kétoldalú kapcsolatok tekintetében is lényegi előrelépés történt, hat bilaterális egyezményt írtak alá (kettős adóztatás elkerülése, öt éves gazdasági és környezetvédelmi együttműködés, új kulturális központok létrehozása, kulturális termékek vásárlása, diákcsere),⁹⁷ ami jól mutatja, hogy francia részről hosszú távon gondolkodtak,⁹⁸ és arra törekedtek, hogy Kelet-Németországban stabil pozíciókat szerezzenek. Mitterrand elnök a látogatása végén megtartott sajtótájékoztatóján, De Gaulle szellemiségét megidézve, így

⁹³ MEAE AD Europe RDA (1986–1990) Carton 6738. TD. 3580. Voyage de Monsieur le Président de la République en RDA. La question de l'unité allemande.

⁹⁴ Uo. Carton 6739. TD 3578. Visite de M. Le Président de la République et de MM Mitterrand en RDA.

⁹⁵ Uo. Carton 6738. TD. 3579. Voyage de Monsieur le Président de la République en RDA. La question de l'unité allemande.

⁹⁶ Maurice VAISSE–Christian WENKEL: I. m. 184.

⁹⁷ Marius-Mircea MITRACHE: *La diplomatie de François Mitterrand et l'Europe Centrale-Orientale. L'enjeu de l'Europe Centrale-Orientale pour la diplomatie française dans le contexte de la question allemande.* [François Mitterrand diplomáciája és Kelet-Közép-Európa. Kelet-Közép-Európa tétje a francia diplomáciában a németkérdés kontextusában] PAF, Saarbrücken, 2014. 196.

⁹⁸ MEAE AD Europe RDA (1986–1990) Carton 6738. TD. 3598-3604. Voyage de Monsieur le Président de la République en RDA.

nyilatkozott: „Egy rendszer, amit egész Európa számára terve-zünk, a természetes kapcsolatok megteremtésével lehetővé teszi az összes ország integrációját olyan módon, hogy mindegyik megőrizheti sajátosságait.”⁹⁹

Mitterrand útjával egy időben történt a Brandenburgi kapu ünnepélyes megnyitása (1989. december 24.), ahova a francia elnököt is meghívták, aki azonban úgy döntött, hogy erre az eseményre nem megy el, mivel azt belnémet ügynök tekintette. A francia elnök azzal a meggyőződéssel érkezett vissza Párizsba, hogy a német egyesülés annak ellenére meg fog valósulni, hogy azt a nyugati nagyhatalmak (különösen az angolok) nem akarták.

A látogatás végén Mitterrand megfogadta Genscher nyugat-német külügyminiszter tanácsát, és a hagyományos reggeli találkozott a keletnémet ellenzéki mozgalom vezetőivel (1989. december 22.), akikkel a demokratikus változásokról és a német egyesülés fokozatosságáról beszélgetett.¹⁰⁰ A megbeszélésen egyik keletnémet ellenzéki politikus sem kérte a francia elnököt a német egyesülés folyamatának felgyorsítására.¹⁰¹ Joëlle Timsit francia nagykövet helyzetértékelése szerint a francia elnök útja sikeres volt, mivel az összes megbeszélésén, illetve a lipcsei egyetemen elmondott beszédében is egyértelművé tette Franciaország álláspontját a németkérdéssel kapcsolatban. Mitterrand hangsúlyozta, hogy Franciaország nem fogja fékezni a német egyesülés folyamatát, a maga részéről együtt tud élni egy 80 milliós, egyesült Németországgal. Franciaország a hidegháború körülményei között még a két német államban látta az európai béke és stabilitás alapját.¹⁰² Ez a helyzet azonban megváltozott, és 1989 után az európai rend megbomlásának veszélye, valamint az 1914 előtti Európához való visszatérés jelentették a kockázatot. Az elnök fontosnak tartotta a határok kérdésének tisztázását, Csehszlovákia és Lengyelország meg-

⁹⁹ Thomas SCHREIBER: I. m. 206.

¹⁰⁰ Maurice VAISSE–Christian WENKEL: I. m. 185.; Roland DUMAS: I. m. 213.

¹⁰¹ MEAE AD Europe RDA (1986–1990) Carton 6739. TD 3578. Visite de M. Le Président de la République et de MM Mitterrand en RDA.

¹⁰² Roland DUMAS: I. m. 213–214.

nyugtató és a Szovjetunió érdekeinek tiszteletben tartását: „A lényeg tehát az volt, hogy egyensúly legyen a németkérdés és az európai változások között azért, hogy nehogy egy konfliktuos helyzetben találjuk magunkat.”¹⁰³

A magyar–francia együttműködés változásai. Mitterrand második budapesti útja

François Mitterrand második budapesti útját (1990. január 17–19.) még 1988-ban határozták el.¹⁰⁴ Az 1990. januári elnöki út a két ország kapcsolatainak új alapját teremtette meg, és a kétoldali kapcsolatok látványosan fejlődni kezdtek.¹⁰⁵ Mitterrand Szűrös Mátyás előtt a nyugati és a keleti országok közötti organikus kapcsolat kiépítéséről beszélt.¹⁰⁶ Ezen a látogatáson a francia elnök külön találkozott a jövő emberének¹⁰⁷ tartott Antall Józseffel, akivel Európa jövőjéről tartottak megbeszéléseket: „Antall, de utána Mitterrand is, évezredes perspektívába helyezte a jelen és a jövő Európájának problematikáját. Csak egy kérdésben nem voltak azonos nézetek: Antall a Szovjetunió nyugati határát képzelte el az új Európa keleti határának, míg Mitterrand, aki alig három héttel előbb hirdette meg az euró-

¹⁰³ MEAE AD Europe RDA (1986–1990) Carton 6738. TD 3579. Visite de M. Le Président de la République et de MM Mitterrand en RDA. La question de l'unité allemande.

¹⁰⁴ GARADNAI Zoltán: François Mitterrand és a magyar kapcsolat 1990-ben. *Archivnet*, 2019/2. Forrás: <http://www.archivnet.hu/francois-mitterrand-es-a-magyar-kapcsolat-1990-ben> (Letöltve: 2019. 09. 11.), Bernard LACHAISE: Le voyage de François Mitterrand en Hongrie.[François Mitterrand útja Magyarországon] In: MAJOROS István (szerk.): *Öt kontinens*. ELTE BTK, Budapest, 2009. 63–74.; Bernard LACHAISE: Mitterrand et la Hongrie: un nouveau départ pour les relations franco-hongroises? [Mitterrand és Magyarország: egy új kezdet a francia-magyar kapcsolatokban?] In: *Entre coopération et antagonisme*. Acte du colloque international d'histoire de l'Université de Pécs – 13 mars 2013. 95–105.

¹⁰⁵ GARADNAI Zoltán–Thomas SCHREIBER: A magyarországi rendszerváltozás a Quai d'Orsay szemével. *Külügyi Szemle*, 2008/2. 44–54.

¹⁰⁶ Bozo: I. m. 346.

¹⁰⁷ A francia diplomácia külön programban foglalkozott azokkal a kelet-európai személyekkel, akiket a jövő emberének tartottak. Ezekre az emberekre külön figyeltek, számosan közülük franciaországi ösztöndíjakat kaptak.

pai konföderáció tervét, azt fejtegette, hogy Oroszország nélkül semmi sem lehetséges.¹⁰⁸

A francia elnök a beszédében külön megemlítette a magyar kisebbségeket, a kisebbségi jogok tiszteletben tartásának fontosságát, ami komoly politikai üzenetet hordozott.¹⁰⁹ A románok tiltakoztak, de a francia kormány érdemben nem foglalkozott ezzel. A látogatás rövid ideje ellenére francia részről sikerült egyaránt kapcsolatokat kiépíteni a kormányzó erőkkel és az ellenzék képviselőivel, és francia részről már azzal számoltak, hogy a szabad választások után Antall József alakíthat kormányt. Ugyancsak nagyra értékelték azt, hogy magyar részről Magyarország jövőjét egész Európa jövője kontextusába helyezték, ami teljes mértékben egybeesett a francia érdekekkel.¹¹⁰

A szabad választások után Antall József, demonstrálva az ország nyugati elkötelezettségét, Nyugat-Berlinbe, az NSZK-ba, Franciaországba és Spanyolországba látogatott.¹¹¹ Franciaországi útja (1990. június 22–23.) alatt tárgyalt a francia elnökkel, a kétoldalú kapcsolatok fejlesztését hangsúlyozta, és külön kiemelte, hogy Párizs fontos egyensúlyozó szerepet tölt be Moszkva és Bonn között.¹¹² Francia értékelés szerint a magyar külpolitika számára az 1988–1990 között kijelölt irányvonal folytatása volt a legegyszerűbb, de Párizs számára egyértelmű volt az is, hogy a magyar rendszerváltás egyben hangsúlyeltolódást is eredményezett a magyar politikában, és elsősorban az ország európai integrációs törekvéseit emelték ki, mivel ab-

¹⁰⁸ SZÁVAI János: Antall József, a külpolitikus. Forrás: www.magyarszemle.hu/cikk/antall_jozsef_a_kulpolitikus_1_resz (Letöltve: 2017. 10. 24.); GARADNAI Zoltán: Mitterrand Európai Konföderációs terve... I. m. 69–71.

¹⁰⁹ GARADNAI Zoltán: François Mitterrand és a magyar kapcsolat... I. m.

¹¹⁰ MEAE AD Europe Hongrie (1986–1990) Carton 6341. Visite en Hongrie le Président de la République et de Madame François Mitterrand (18–19 janvier 1990), TA. N° 228., Uo. Visite de Monsieur le Président de la République en Hongrie (18–19 janvier 1990). Télégramme à l'arrivée, le 20 janvier 1990. N° 230. Carton 6337. N° 378/EOR, Paris, le 8 février 1990.

¹¹¹ GARADNAI Zoltán: A magyar–francia kapcsolatok története az Antall–Boross-kormány alatt (1990–1994). In: UJVÁRY Gábor (szerk.): *VERITAS Évkönyv*. 2014. Magyar Napló, Budapest, 2015. 414–417.

¹¹² MEAE AD Europe Hongrie (1986–1990) Carton 6340. Visite de travail du Premier Ministre de Hongrie. Diplomatie 12921.

ban láttak olyan kapcsolódási pontot, amelyet a francia konföderatív Európa és a gorbacsovi közös európai ház gondolatához lehetett illeszteni. A francia külpolitika aktív szerepvállalást tűzött ki Magyarország demokratikus állammá válásában,¹¹³ ennek keretében támogatta az ország európai integrációs törekvéseit,¹¹⁴ ami megegyezett a nyugati polgári demokráciák mintájára tekintő magyar vezetők elképzeléseivel.

Az 1990-es fordulat után a két ország kapcsolatában új szakasz kezdődött. Az 1987 és 1990 közötti átmeneti időszak után egy új minőségű kapcsolatépítés kezdődött. A bizalmi viszony jelentőségét mutatja, hogy Michel Rocard francia miniszterelnöknek a kelet-közép-európai vezetők közül Antall Józseffel sikerült a legjobb személyes kapcsolatot kiépítenie.¹¹⁵ Franciaország nyíltan és egyértelműen támogatta az új kormány nyugat-európai integrációját, de Párizsban a bilaterális kapcsolatépítés mellett az integrációs folyamat multilaterális jellegét is hangsúlyozták. A két fél közös érdekének találkozása következményeként gyorsan sikerült lezárni az átmeneti időszakot, és 1990–1991 folyamán látványos kapcsolatépítés kezdődött.¹¹⁶ A magyar vezetés egyértelművé tette, hogy nem fogadja el azt az utat, amelyet a szovjetek a finneknek kijelöltek, és a szovjet biztonsági érdekeket tiszteletben tartva, az ország teljes euroatlanti integrációjára törekszik. A magyar–francia kapcsolatok addig nem tapasztalt változáson mentek keresztül,¹¹⁷ ami beleilleszkedett abba az új magyar külpolitikába, amelyet Antall József miniszterelnök személye szimbolizált, és a barátsági szerződés megkötésével zárult.¹¹⁸

¹¹³ Uo. Note de cadrage. Visite de travail de M. Antall, Premier Ministre de Hongrie (22–23 juin 1990). Paris, le 21 juin 1990.

¹¹⁴ Uo. Carton 6317. Hongrie l'intégration à l'Europe occidentale: un objectif prioritaire pour le nouveau gouvernement.

¹¹⁵ MNL OL [Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára] XIX-J-1-j-Franciaország-00800/2/1990. 26. d. Rocard tanácsadója a kelet-európai helyzetről.

¹¹⁶ MEAE AD Europe Hongrie (1991–1995) Carton 7101. N° 456. Évolution et perspective de notre coopération.

¹¹⁷ KECSKÉS D. Gusztáv: *Magyar–francia kapcsolatok*. I. m. 73–100.

¹¹⁸ Christopher PICHONNIER: *La France et la Hongrie (1989–2004)*. [Franciaország és Magyarország (1989–2004)] Thèse. ELTE–Université de Bordeaux. Budapest, 2017. 414.

A kölcsönös tisztelet a két ország vezetőinek találkozóin is megfigyelhető volt. Antall József és François Mitterrand tárgyalásán (1990. június 22.) szóba került Európa jövőjének kérdése is.¹¹⁹ A magyar külpolitika prioritásként kezelte az ország nyugat-európai integrációját, és fontosnak tartotta a regionális együttműködések különböző formáit, azok zavartalan fejlődését is.¹²⁰ A magyar külpolitikai szándékok ebben megegyeztek a franciákkal, és a magyar fél különösen érdeklődött a német egyesülés és az európai architektúra kiépítése iránt. Antall miniszterelnök kihangsúlyozta, hogy a magyar álláspont nagyon közeli a franciákéhoz, és magyar részről az egyesülő Németország NATO-csatlakozása kívánatos, illetve Budapest nagyon érdeklődött az európai konföderáció terve iránt.¹²¹ A szovjet politika ugyanakkor arra törekedett, hogy megakadályozza Magyarország nyugati integrációját, és az ország finlandizálását kívánták elérni. A francia diplomaták megértették a magyar aggodalmakat, és tisztában voltak az- zal, hogy Magyarország számára szükséges a nyugati támogatás.¹²² Antall József és François Mitterrand 1991. május 21-én, egy munkaebéd keretében egyeztették álláspontjaikat. Antallt ugyan francia részről nem tartották olyan karizmatikus vezetőnek, mint a lengyel és a csehszlovák elnököt, de a történelmi folytonosság szimbólumát látták benne. Mindkét fél tisztában volt azzal, miszerint megteremtődött a lehetőség arra, hogy a két ország túllépjen a 20. századi traumákon, és együtt dolgozzanak az európai átalakulás érdekében. A magyar miniszterelnök a magyar nyugati nyitási politika fontosságát, a két ország

¹¹⁹ AN 5AG (4) CD 274 Visites. Viste de travail de M. Antall, Premier Ministre de Hongrie avec le Président Mitterrand, le 22 juin 1990. Dossier du Président. Note pour le Président. Votre entretien avec Joseph Antall.

¹²⁰ SÁRINGER János: *Iratok az Antall-kormány külpolitikájához és diplomáciájához (1990. május – 1990. december)*. I. kötet. VERITAS–Magyar Napló, Budapest, 2015. 308–311.

¹²¹ Uo. 312–316., 317–322.

¹²² AN 5AG (4) CD 274 Visites. Note pour la Président de la République, 20 mars 1991. Entretien avec l’Ambassadeur de Hongrie.

közötti barátsági szerződés megkötését és az ország korlátok nélküli, mihamarabbi nyugati integrációját hangsúlyozta.¹²³

A francia államférfi kíváncsi volt Antall József véleményére a kezdődő jugoszláv válsággal kapcsolatban. Antall a megbeszélés előtt Szávai János nagykövetnek így nyilatkozott: „Mátyás óta nem volt ilyen kedvező külpolitikai helyzetünk [...], a következő két-három évben ezt feltétlenül ki kell használni.”¹²⁴ Ezen a megbeszélésen az Európai Konföderáció gondolata is szóba került.¹²⁵ A két vezető közötti kapcsolat a Gorbacsov elleni puccs idején is megmaradt. Mitterrand telefonon beszélt a magyar vezetővel, aki nagyon fontosnak tartotta a francia elnök kiállítását Magyarország mellett, miközben Antall József is határozottan kiállt az európai határok meg nem változtatásának elve mellett. A francia kapcsolat fontosságával a magyar diplomácia is tisztában volt: „A jelenlegi francia–magyar viszony egyenesen történelmi áttörésnek tekinthető. A reminiszcenciákból fakadóan a francia politika nem csupán a két háború között, hanem még a közelmúltban sem volt igazán magyarbarát. Ez mára már komoly változást mutat, és minden lehetőségünk megvan arra, hogy e tendencia folytatódjék.”¹²⁶

A francia–román kapcsolatok újratervezése. Mitterrand útja Romániába

Románia és Franciaország kapcsolatai a nyolcvanas évek második felében teljesen elhidegültek, a politikai-diplomáciai feszültség mértékét jól példázza az, hogy a román vezetők nem vettek rész a francia forradalom bicentenáriuma alkalmából tartott megemlékezésen. A két ország együttműködése csak

¹²³ Uo. Visites. Note pour le Président de la République. Déjeuner avec M. Antall. Note de synthèse.

¹²⁴ SZÁVAI János: I. m.

¹²⁵ Uo.

¹²⁶ SÁRINGER János: *Iratok a magyar Külügyminisztérium történetéhez. 1985–1989. I. rész.* Balassi, Budapest, 2014. Jeszenszky Géza külügyminiszter előadása az 1991. évi nagykövetségi konferencián (1991. július 29.) 174.

a romániai forradalom (1989. december 22–25.)¹²⁷ után indult újra. A francia nagykövet szinte azonnal felvette a kapcsolatokat az új román vezetéssel,¹²⁸ és Párizs új nagykövetet nevezett ki Renaud Vignal személyében, aki munkautasításként a kapcsolatépítés újraindítását kapta. A francia politika fő célja a romániai modernizáció és az ország demokratikus átalakításának elősegítése volt, és az országra komoly potenciális partnerként tekintettek, de tisztában voltak a román ipar valós lehetőségeivel. Franciaország elsősorban arra törekedett, hogy mintaként szolgáljon a román demokrácia kiépítéséhez, de nem „francia modellként”, hanem „referenciaként”, viszonyítási pontként kívánták magukat a folyamatban elhelyezni.¹²⁹

1989 után Franciaország számára új lehetőségek nyíltak, és a csehszlovákiai helyzethez hasonlóan a kapcsolatok látványos fejlődésnek indultak. Mitterrand útjáig csaknem tucatnyi francia miniszter járt Romániában, miközben Iliescu elnök és Roman miniszterelnök is többször Párizsba ment, mivel a bukaresti vezetés számára nagyon fontos volt, hogy az ország megtépázott nemzetközi tekintélyét visszaállítsák. Petre Roman és Mitterrand megbeszélésén (1990. október 23.) a francia elnök meglehetősen szkeptikusnak mutatkozott Franciaország kelet-közép-európai lehetőségeivel kapcsolatban az amerikai és a német terjeszkedés miatt, amire Roman azonnal a románok hagyományos frankofón elköteleződését és a román diplomácia egyensúlykeresésének szándékát hangsúlyozta.¹³⁰ A Mitterrand

¹²⁷ Adam BURAKOWSKI–Aleksander GUBRYNOWICZ–Paweł UKIELSKI: I. m. 328–377.

¹²⁸ Le Breton távozó nagykövet a forradalom hatása alatt így fogalmazott a zárójelentésében, amit utódja, Vignal nagykövet is idézett: „Franciaország egyesítette a hercegségeket, függetlenné tette azokat, lehetővé tette, hogy az összes román egyesüljön. [...] Segítségül marad [Franciaország] a románoknak, hogy kiépítsék a demokráciát az országukban, vállalják fel saját magukat, építsék fel a jogállamot, lépjenek be rövid időn belül Európába, de ne csak a szavakban.” MEAE AD Europe Roumanie (1991–1995) Carton 7410. N° 1185/Eu. Rapport de fin de mission.

¹²⁹ MEAE AD Europe Roumanie (1991–1995) Carton 7410. N° 1185/Eu. Rapport de fin de mission.

¹³⁰ AN AG 5(4) CD 364. Roumanie. Dossier 9. Entretien entre F. Mitterrand et P. Roman.

által favorizált Roman miniszterelnök után Iliescu elnök is találkozott a francia elnökkel (1990. november 19.). A két elnök megbeszélésén Mitterrand a román és bolgár politikai változások sajátosságáról beszélt, érzékeltetve, hogy elfogadja, hogy ebben a két országban a posztkommunista erők továbbra is meghatározó tényezőt jelentenek.¹³¹ A kapcsolatépítés leglátványosabbán a kulturális területen indult meg, 1989 és 1991 között a kulturális költségvetés 5 millió frankról 70 millióra emelkedett. A román politika változását mutatja a frankofón örökség újbóli „felfedezése”, ami a diplomáciai kapcsolatépítés eszközeit jelentette, és új lendületet adott a két ország kapcsolatainak, mivel francia értékelés szerint a románok 38%-a beszélt franciául, és Kelet-Európában egyedülálló módon a középiskolások negyede a francia nyelvet tanulta első idegen nyelvként.¹³² Ehhez járult hozzá, hogy Bukarest kiemelt partnerként tekintett Párizsra, és a frankofón hagyományokra való hivatkozás a francia nagykövet szerint olyan lehetőséget jelentett, amelynek köszönhetően Párizs előnyt élvezhetett a többi, Romániával szintén kapcsolatokat kiépíteni kívánó országgal szemben.¹³³

A forradalom után az első nyugati államfői utat Mitterrand elnök látogatása jelentette. A francia elnök útja szimbolizálta a francia politika változását is, hiszen francia államfő utoljára 1979-ben járt hivatalos látogatáson Romániában, Mitterrand ugyanis 1988-ban elutasította, hogy Romániába utazzon. Az 1989-es változások azonban új helyzetet teremtettek, így az elnöki út utólag beleilleszkedett az 1988-ban elkezdett keleti nyitási politikába, s annak utolsó állomását jelentette. A francia elnököt ismét nagyszámú miniszteri delegáció kísérte, találkozott a román politikai élet szinte összes képviselőjével, köztük a magyar és a német kisebbség vezetőivel is. A tárgyalások központi témája a kétoldalú kapcsolatok fejlesztése volt. Franciaország az OECD-országok közül csak a hatodik befek-

¹³¹ Uo. Dossier 10. Entretien entre F. Mitterrand et I. Iliescu.

¹³² AN AG 5(4) CD 364. Roumanie. Dossier 4. Note pour le Président de la République (17 avril 1991).

¹³³ CADN Budapest (1991–1999) Carton 70. TD 1061–1062. Conférence des Ambassadeurs en poste en Europe orientale et centrale.

tetőt jelentette Romániában, így tág lehetőség nyílt a kétoldalú gazdasági kapcsolatok fejlesztésére, a román gazdaság modernizálásában történő francia részvételre. A megbeszélésen Roland Dumas külügyminiszter szándéknyilatkozatot tett a kétoldalú barátsági és együttműködési szerződés aláírásáról. A látogatás során a francia delegáció számára is egyértelművé vált, hogy Petre Roman miniszterelnök és Ion Iliescu elnök között ellentét feszül. A vizitet francia részről összességében sikeresnek értékelték, mivel sikerült a francia–román kapcsolatokat újra lendületbe hozni, Franciaország pozícióit megerősíteni, és az ellenzékot meggyőzni arról, hogy Párizs továbbra is kiáll a romániai demokratikus átalakulás mellett, s hogy a demokratikus változásokat nem lehet visszafordítani.¹³⁴

A két ország legfelsőbb szintű kapcsolatai az elnöki látogatás után fellendültek, Petre Roman miniszterelnök franciaországi útja (1991. július 19.) a francia vállalatok vezetőinek meghívására történt,¹³⁵ és a gazdasági válságba került ország modernizálását célozta. A román miniszterelnök a vállalati vezetők mellett találkozott a francia miniszterelnökkel és a köztársasági elnökkel is.¹³⁶ A megbeszéléseken a román miniszterelnök azt kérte, hogy francia részről finanszírozzák a román fejlesztési projekteket, illetve tárgyaltak a kétoldalú gazdasági vegyes bizottság munkájáról, valamint véglegesítették a barátsági és együttműködési szerződés szövegét. A két fél átbeszélte a jugoszláviai polgárháború eseményeit is,¹³⁷ ahol szóba került, hogy román részről kettős nyelvet használnak a magyar

¹³⁴ MEAE AD Europe Roumanie (1991–1995) Carton 7429. Roumanie, visite d'état de Monsieur le Président de la République.

¹³⁵ Uo. Carton 7431. TD 2814. Visite de M. Petre Roman à Paris. Principaux projets français.

¹³⁶ Francia részről a román miniszterelnököt a reformok mellett jobban elkötelezett politikusnak tartották Iliescu elnökhöz képest. AMAE Europe Roumanie (1991–1995) Carton 7431. TD 2813. Visite de M. Petre Roman à Paris.

¹³⁷ Erre vonatkozóan Joxe védelmi miniszter magánlátogatásán (1990. június 30.) Spiroiu tábornok magánvéleményként osztrák–német–olasz–magyar összeesküvést feltételezett. MEAE AD Europe Roumanie (1991–1995) Carton 7431. N° 2028/Eu. Note. Visite de M. Petre Roman à Paris. 6.

kisebbség jogaira vonatkozóan.¹³⁸ A franciák úgy látták, hogy Magyarország és Románia kapcsolata – a bizalmatlanság ellenére – lassan javulni kezd, amelynek első jelét paradox módon a katonai együttműködés terén, a Nyitott Égbolt-program keretében lehetett tapasztalni.¹³⁹

Az év végén a barátsági és együttműködési szerződés aláírása miatt Iliescu elnök Párizsba utazott (1991. november 19–21.). A román elnök nagyon optimistán nyilatkozott Románia európai jövőjéről, a kétoldalú kapcsolatok fejlesztése előtt álló lehetőségekről. Ezzel az úttal a francia–román kapcsolatok területén is lezárult az 1989 és 1991 közötti átmeneti időszak.

Összefoglalás

A francia elnök eredetileg tervezett kelet-közép-európai látogatássorozata a romániai úttal kiegészülve befejeződött. Francia részről komolyan arra törekedtek, hogy a szocialista blokkból kiszabadulni vágyó országokkal új alapokra helyezték a bilaterális kapcsolatokat, és Franciaország kelet-közép-európai pozícióit a De Gaulle-i korszakban megfogalmazott elképzelések alapján, a „*coopération*” jegyében megerősítsék. Párizsban minden ország esetében figyelembe vették a nemzeti sajátosságokat (történelmi múlt és a kommunizmus öröksége), a valós lehetőségeket, de nem tudtak (és a lehetőségeik sem voltak ehhez adottak) túlemelkedni az évtizedek (évszázadok?) során kialakult struktúrákon, a kommunizmus és a nemzeti nacionalizmusok örökségén, az alapvető stratégiai érdekek különbözőségén. Mitterrand-nak az európai konföderációs elképzelése ehhez adott volna keretet, de az események nagyon gyorsan új helyzetet teremtettek. Paradox módon a franciák leginkább abban a Magyarországon (az NDK-t a történelem gyorsan súlyosztóba küldte) találtak partnerre, amellyel a kapcsolatokat a 20. század konfliktusai nagyon megterhelték, de amely prag-

¹³⁸ MEAE AD Europe Roumanie (1991–1995) Carton 7431. Projet de communication au Conseil de Ministre, (24 juillet 1991).

¹³⁹ Uo. N° 2028/Eu. Note. Visite de M. Petre Roman à Paris. 5.

matikus alapon törekedett már a hatvanas évek elejétől a „francia kapcsolat” fejlesztésére.

Mitterrand elnök minden kelet-európai országban nagy tekintéllyel rendelkezett, a francia elnök útjaira Párizsban nagyon készültek, az ezzel kapcsolatos források reális képet tárnak elénk az egyes országok megítéléséről. Ebben racionális és szubjektív elemek egyaránt vannak, de hosszú távon a kölcsönös érdekek mentén kiépülő együttműködés vált jellemzővé.

1988 és 1991 között azonban számos nem várt esemény is hatással volt a kapcsolatok alakulására, így a legfontosabb tényezőt Párizs számára a stabilitás, megbízhatóság és a kiszámíthatóság jelentette. Franciaország és Kelet-Közép-Európa kapcsolatai ezen időszak alatt új alapokra kerültek, ehhez minden oldalról megvolt a szándék, de egyetérthetünk Kecskés D. Gusztáv értékelésével, hogy a térség a francia törekvések ellenére sem tudott hatékony ellensúlyá válni a franciák számára a feltörekvő Németország és az Európából távozni nem akaró Amerikai Egyesült Államokkal szemben.¹⁴⁰ A szereplők ráadásul nem számoltak a Szovjetunió 1991 végi felbomlásával, ami teljesen új helyzetet teremtett, és a belpolitikai konfliktusokkal és egészségügyi problémákkal egyaránt küszködő Mitterrand figyelmét a felbomló szovjet birodalom és az azzal párhuzamosan kirobbanó délszláv polgárháború irányába terelte. Ezek elemzéséhez és bemutatásához azonban újabb, francia levéltári alap kutatások elvégzése és tanulmányok megszületése szükséges.

¹⁴⁰ KECSKÉS D. Gusztáv: A kelet-közép-európai rendszerváltás. I. m. 100.